

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

ПОЛІЩУК ОЛЬГА ЛЕОНІДІВНА

УДК 82:94-028.82(100)“20”

**АЛЬТЕРНАТИВНА ІСТОРІЯ В НОВІТНЬОМУ
ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ**

Спеціальність 10.01.06 – теорія літератури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Миколаїв – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Галич Олександр Андрійович,
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”,
професор кафедри української літератури

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Даниленко Ірина Іванівна,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
завідувач кафедри української філології,
теорії та історії літератури

кандидат філологічних наук,
Гладир Яна Станіславівна,
Державний вищий навчальний заклад
“Криворізький національний університет”,
викладач кафедри інженерної педагогіки
та мовної підготовки

Захист відбудеться 17 травня 2016 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 38.053.04 у Чорноморському державному університеті імені Петра Могили (54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Чорноморського державного університету імені Петра Могили (54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10).

Автореферат розіслано “ ” квітня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. О. Старшова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Філософія постмодернізму насамперед пов'язана з переглядом класичних понять. Зазнає трансформацій загальне уявлення про історію, на зміну якій приходить постісторія. Теорія постмодернізму розглядає історію як базову концепцію власного світоглядного підґрунтя. Системну будову світу в постмодернізмі розглядають як хаотичну, мінливу, випадкову, множинну та альтернативну. У постмодерністській текстології дедалі частіше з'являються тексти, у яких історія структурується за принципом нелінійності часу та альтернативності подальшого розвитку. Класичний історичний роман постмодернізм замінив на альтернативну історію.

Епоха постмодернізму дала людству можливість вільно обирати. Митці, скориставшись цією волею, почали обирати не тільки майбутнє, але й минуле. Треба зауважити, що людська свідомість завжди працювала в дусі альтернативної історії. А недовіра до офіційних джерел ще більше змусила людство до пошуку альтернативи тому, що вважалося реальним. XXI століття ознаменоване епохою інформаційних технологій, де маніпулювання масовою свідомістю та зростання симулякризації є чи не єдиною реальністю. Ця реальність також потребує альтернативного варіанта. Розглядаючи альтернативну історію в новітньому літературному процесі, ми маємо справу з множинною "мапою альтернатив", із безліччю ймовірно можливих сценаріїв. Із року в рік кількість альтернативно-історичних творів збільшується. Проте твори цієї групи досі не здобули належної уваги вітчизняних дослідників.

Актуальність теми. У контексті постмодернізму історію вже не розглядають як носія об'єктивних знань про минуле. Для постмодерністів історія стає об'єктом перестворення та альтернативного моделювання. У XX столітті західноєвропейських письменників усе більше цікавить тема альтернативного минулого та майбутнього і своїх країн зокрема, й історії людства загалом. В українській художній літературі письменники починають розробляти цю тему лише наприкінці XX – початку XXI століття. У наш час підвищився інтерес багатьох науковців світу до альтернатив минулого. Вивченням варіативності історичного розвитку минулого займаються політологи, історики, філософи, культурологи. Значна кількість студій, присвячених вивченню альтернативної історії, виходить за кордоном (Е. Дуршмід, К. Максї, Д. Норт, В. Нехамкін, А. Гуларян, О. Бочаров та ін.). В українському літературознавстві періодично з'являються розвідки щодо альтернативної історії, але вони мають вибірково-фрагментарний характер. Серед наявних робіт немає жодної ґрунтовної праці співвітчизників, які було б присвячено дослідженню альтернативної історії, зокрема в сучасному літературному процесі.

Актуальність теми зумовлена посиленням інтересом до альтернативного розвитку історичних сценаріїв та потребою здійснити теоретико-синтетичне дослідження альтернативної історії в сучасних художніх творах як українських письменників, так зарубіжних, а також потребою цілісного системного аналізу моделювання альтернативної історії в художніх текстах новітнього літературного процесу.

Зв'язок дисертації з науковими **програмами, планами, темами**. Дослідження виконано протягом 2013 – 2016 рр. Обраний напрям дисертаційної праці входить до кола наукових зацікавлень кафедри теорії літератури й компаративістики ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” („Документалістика початку ХХІ століття: проблеми теорії та історії”, номер державної реєстрації 0113U001780). Тему дисертації затверджено на Вченій раді ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (протокол № 4 від 29 листопада 2013 року), скоординовано на засіданні бюро наукової ради з проблеми „Класична спадщина і сучасна художня література” Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України (протокол № 1 від 20 березня 2014 року).

Мета дисертації – розробити теоретичну модель функціонування альтернативної історії в новітньому літературному процесі на підставі здобутків філософії та соціології.

Відповідно до мети потрібно вирішити такі **завдання**:

- *з'ясувати* природу альтернативної історії в міждисциплінарному дискурсі;
- *знайти* формулу, за якою будуються альтернативно-історичні твори, та *розробити* класифікацію моделювання альтернативно-історичних сценаріїв;
- *проаналізувати* специфіку сюжетотворення альтісторичних творів, визначивши рівні та способи їх побудови;
- *вивчити* категорії художнього та історичного часів альтернативно-історичних творів;
- *зробити* генологічну ідентифікацію альтернативної історії в новітньому літературному процесі;
- *виявити* роль категорії „історична випадковість” у філософії художньої альтернативістики та *розглянути* ризому як основу світоглядної концепції альтернативно-історичних творів у філософії постмодернізму.

Об'єкт дослідження – альтернативна історія як літературно-художній феномен у новітньому літературному процесі.

Предмет дослідження – специфіка й модифікації альтернативної історії, її різновиди, закони діалектики в альтернативно-історичній літературі, альтернативи минулого й майбутнього у творах сучасних письменників.

Джерельна база побудована на художніх текстах початку ХХІ століття, які, на нашу думку, найрепрезентативніше відображають ті реалії, що стали предметом нашого дослідження. Це твори В. Кожелянка “Дефіляда в Москві” (2000) та “Конотоп” (2001), О. Ірванця “Рівне/Ровно (Стіна)” (2001), С. Анісімова “Варіант “Біс” (2003), К. С. Робінсона “Роки рису й солі” (2003), В. Казимира “Певне судження про Візантію” (2004), О. Курильова “Убити фюрера” (2007), Г. Тарасюк “Цінь Хуань Гонь” (2008), Дж. Морроу “Пліт “Титаніка” (2010), Дж. Макоулі “Дуже британська історія” (2010), М. Лернера “Мусульманська Русь” (2011), С. Кінга “11/22/63” (2011) та ін.

Методологічна основа й методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, систематизації й узагальнення матеріалу, що дало змогу здійснити обробку літературних і літературно-критичних джерел,

залучених до комплексного аналізу. Визначення сутності альтернативної історії в новітньому літературному процесі реалізується за допомогою методології герменевтики, системного аналізу літературного твору. Продуктивність герменевтичного методу в контексті цієї роботи детерміновано тлумаченням масиву науково-критичної літератури і творів художніх текстів. Інтерпретаційний та системний підходи стають у нагоді під час визначення та обґрунтування альтернативно-історичних категорій. Системний аналіз літературного твору дає змогу глибинного розуміння ідейно-проблематичного та формального змістового пластів художніх творів. Екзистенційно-ситуативний метод дослідження було використано у процесі виявлення ролі категорії “історична випадковість” у філософії художньої альтернативістики. Під час вибудовування еволюції альтернативної історії в літературному процесі та науці залучено прийом хронологізації. Порівняти альтернативно-історичні твори різних авторів одного періоду для виокремлення спільних типологічних рис та віднайдення специфічного, що вирізняло їх на тлі подібних явищ, допомогли порівняльно-історичний, порівняльно-типологічний, культурно-історичний та соціологічні методи. Використання генологічного методу дозволило ідентифікувати альтернативно-історичні твори у родо-жанровій системі. Метод деконструктивізму є провідним під час виявлення сюжетотворчих складників альтернативно-історичних творів. Методологія постколоніалізму стає у пригоді під час ревізії пострадянської історії в альтернативно-історичних творах.

Теоретико-методологічну базу дослідження становлять ґрунтовні праці вітчизняних і зарубіжних учених: Д. Затонського, І. Дробіт, Л. Гатчен, Емі Дж. Еліас, Е. Весселінг, К. Хеллксон та ін. Важливими орієнтирами в дослідженні міждисциплінарного характеру альтернативної історії стали праці Ф. Броделя, І. Пригожина, Е. Доманської, К. Хейлз, Х. Уайта, О. Бочарова, В. Нехамкіна, П. Нора та ін. У роботі використано метажанрові теорії О. Бурліної, Т. Бовсунівської, Ю. Подлубної, Н. Лейдермана. Комплексний підхід до аналізованої проблематики зумовив звернення до праць літературознавчого, філософського, історичного й культурологічного спрямування – Ж. Ф. Ліотара, І. Канта, М. Бахтіна, Ю. Лотмана, Ж. Дельоза, Ж. Бодріяра, У. Еко, Н. Маньковської тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* комплексно досліджено альтернативну історію в новітньому літературному процесі з погляду філософії постмодернізму та сформовано її теоретичні положення; віднайдено формулу альтернативно-історичних творів, складники якої є обов’язковими для творення сюжетів; з’ясовано специфіку концепції сюжетотворення альтісторичних творів, яка виявляє себе в рівнях та способах моделювання; доведено, що письменники-постмодерністи використовують феномен симулякра як один із головних принципів сюжетотворення альтернативно-історичних творів; проведено генологічну ідентифікацію феномену альтернативної історії в новітньому літературному процесі, результатом якої постало твердження, що альтернативна історія – це міждисциплінарне та метажанрове утворення; проаналізовано філософську природу творів художньої альтернативістики через категорії „історична випадковість” та „історична закономірність”; виявлено основу

світоглядної філософії альтісторичних творів, що розкривається за допомогою поняття „ризом”; *удосконалено* класифікацію моделювання альтернативно-історичних творів, виходячи з критерію реальності вихідних припущень та з погляду на принцип їх сюжетотворення; *набуло подальшого розвитку* осмислення специфічних рис художньої історичної альтернативістики та визначення її місця в новітньому літературному процесі.

Особистий внесок здобувача. Дисертацію та всі опубліковані статті написано авторкою одноосібно.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні та систематизації основних аспектів і категорій у теорії альтернативно-історичної літератури та репрезентації її як метажанрового утворення, а також – в осмисленні історичних фактів та філософських концепцій постмодернізму порівняно з літературознавчим аналізом. Висновки та методологічну базу дисертаційної роботи може бути використано під час аналізу творів новітнього літературного процесу інших тематичних груп.

Практичне значення дисертації: результати дослідження може бути використано в лекційних курсах зі вступу до літературознавства, теорії літератури, історії української та зарубіжної літератури, під час читання спецкурсів та семінарів з проблем сучасного літературного розвитку, у процесі написанні розділів підручників, довідників, посібників для вищої та середньої школи.

Апробація основних положень та результатів дослідження. Основні положення дисертації репрезентовано у виступах на таких наукових конференціях: Міжнародна науково-практична конференція „Українська література в контексті світової літератури” (Одеса, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2014), Міжнародна науково-практична конференція „Актуальні питання сучасної філології” (Київ, 2014), XII Всеукраїнська наукова конференція „Слобожанщина: літературний вимір” (Луганськ, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, 2014), Всеукраїнська конференція „Література й історія” (Запоріжжя, Запорізький національний університет, 2014), III Міжнародна науково-практична конференція молодих учених „Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи” (Дрогобич, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2015), VI Міжнародна наукова конференція „Літературний процес: на перехресті глобалізаційних викликів” (Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка, 2015).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 7 статтях, 4 з яких надруковано в українських фахових виданнях і 2 – в українських виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз.

Структура дисертації визначена метою, завданнями та логікою розгортання проблеми. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, а також списку використаних джерел, який налічує 197 позицій. Загальний обсяг роботи – 209 сторінок. Обсяг основного тексту складає 189 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** сформульовано проблематику, концептуальні засади дисертації, обґрунтовано актуальність, визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне й практичне значення, методологічні засади роботи, наведено відомості про апробацію результатів дослідження та публікації.

Перший розділ **„Міждисциплінарна природа альтернативної історії”** присвячено теоретико-літературним аспектам альтернативно-історичних творів, загальним питанням еволюції альтернативної історії у сфері наукових досліджень та в художній літературі, а також розглянуто питання онтології альтернативної історії.

У підрозділі 1.1. *“Теоретико-літературні аспекти альтернативно-історичних творів”* ми подали власне трактування поняття альтернативної історії як літературно-художнього феномену. У сучасному літературознавстві немає однозначно закріпленого терміна на позначення художніх творів, у яких зображено альтернативні версії історичного процесу. Поряд з терміном “альтернативна історія” (“alternative history”) часто вживають терміни “альтернативні світи” (“alternative worlds”), “альтернатна історія” (“alternate history”), “альтернатні світи” (“alternate worlds”), “віртуальні історії” (“virtual histories”), “ретроальтернативні історії” (“retroalternative histories”), контрафакти (“counterfactuals”), “а що, якби” сценарії (“what-if” scenarios) або “ахронії” (“uchronias”). Синонімічним щодо терміна “альтернативно-історичні твори” є поняття “художня альтернативістика” та “альтісторичні твори”.

Художня альтернативістика має усі риси філософії постмодернізму: письменники-альтернативники прагнуть поєднати декілька культур або епох, релігій чи націй тощо в одну світоглядну систему твору; показати неприродність, а відтак множинність чи варіативність різних реальностей життя людини; використати суміш багатьох жанрових різновидів. Найчастіше в альтернативно-історичному творі наскрізні такі визначальні риси постмодернізму: фрагментарність, гібридизація, сконструйованість, деканонізація, іронічність у змалюванні альтернативного чи реального варіанта історії.

Було зазначено мотиви, які спонукають письменників ХХІ століття писати свої твори в дусі альтернативної історії: глибоке розчарування в навколишньому світі, прагнення виправити історичні помилки чи несправедливості цілих країн та окремих життєвих історій людини, позбутися комплексу меншовартості своєї нації.

Також ми наголосили на міждисциплінарній природі альтернативної історії. Сучасний стан вивчення альтернативної історії показує, що недостатньо тільки літературознавчої думки, аби виявити теоретичні параметри художньої альтернативістики.

У підрозділі 1.2. *„Еволюція художньої альтернативістики”* зазначено, що альтернативна історія зародилася ще в Давній Греції та Римі. Історик Тит Лівій у своєму трактаті *„Історія Риму від заснування Міста”*, написаному приблизно в 35 році до н. е., висунув гіпотезу, що Олександр Македонський не помер в 33 роки, і

присвятив кілька сторінок імовірному, тобто такому, що міг відбутися за певних умов, походу Великого Завойовника на Рим у 323 році до н. е. Автор у своїй історичній праці зробив гіпотетичне припущення, що цей похід міг би закінчитися повною поразкою О. Македонського.

У 1836 році у Франції під псевдонімом Луї Жоффруа (справжнє ім'я Луї Наполеон Жоффруа-Шато) було видано роман „Наполеон і завоювання світу, 1812 – 1823: історія всесвітньої монархії”. У творі автор змальовує історію Наполеонівської імперії, починаючи з війни 1812 року, наслідком якої стала повна поразка й капітуляція російських військ. Після цього зупинити Наполеона було вже неможливо, і до 1823 року його плани про всесвітню державу стали реальністю.

У 20-і роки минулого століття в жанрі альтернативної історії з'явився твір „Безцеремонний роман”, авторами якого є І. Гіршгорн, В. Келлер, Б. Ліпатов. Його сюжет полягає в тому, що сучасник письменників Роман за допомогою машини часу переноситься до XIX століття й допомагає Наполеону отримати перемогу під Ватерлоо. Але на той час цим твором мало хто зацікавився, і новий жанр літератури не закріпився.

Розквіт художньої альтернативістики припадає десь на 60 – 70-і роки XX століття. У цей період вийшли твори, які з часом стали класичними. Філіп Кінред Дік у романі “Людина у високому замку” (1962) побудував сюжет на тому, що СРСР захоплено, США роздроблені, а Японія з Третім Рейхом перебувають у стані холодної війни й космічних перегонів. Отто Безіл у творі “Якби фюрер це знав” (1966) описав, як Німеччина скидає на Японію атомні бомби й до 1960 року завершує світову війну, тут же зображено постапокаліптичну Європу. Цикл “Патруль часу” Пола Андерсона – це розповіді про секретні організації, метою яких стає запобігання вторгненню у їхній світ людей із майбутнього та діям, що можуть призвести до небезпечних змін історії. У всіх цих творах письменники зображували ймовірно можливий, альтернативний варіант розвитку людства.

Найвищий інтерес письменників до художньої альтернативістики можна спостерігати наприкінці XX – початку XXI століття, що навіть не думає згасати в мистецькому сьогоденні. Саме в цей період відбувається зародження української альтернативістики. Без сумніву, основоположником останньої є Василь Кожелянко зі своїми шістьма романами, написаними в дусі альтернативної історії („Дефіляда в Москві”, „Конотоп”, „Людинець”, „ЛжеNostradamus”, „Котигорошко”, „Тероріум”). Для Василя Кожелянка, як і для інших українських письменників, матеріалами конструювання альтернативних творів послугувала національна історія. Яскравими зразками альтернативної літератури в Україні можна вважати також твори Олександра Ірванця „Рівне/Ровно (Стіна)”, Галини Тарасюк „Цінь Хуань Гонь”, Пилипа Станіславського „Повітряні чорнороби війни”.

Серед сучасних зарубіжних письменників, які пишуть у дусі альтернативної історії, також необхідно, на нашу думку, назвати Стівена Кінга з його новим романом “11/22/63”, Маріка Лернера з “Мусульманською Руссю”, Сергія Анісімова з “Варіантом “Біс”, Олега Курильова з твором “Убити фюрера”, Гаррі Тертлдава з “Агентом Візантії”, К. С. Робінсона з романом “Роки рису та солі” та багато інших.

Про зростання зацікавленості письменниками художнього моделювання альтернативно-історичних сценаріїв, а також значного зростання попиту на таку літературу свідчить заснування премії „Sidewise Awards” за найкращий твір, написаний у дусі альтернативної історії. Цю премію було засновано в США у 1995 році, вона отримала свою назву на честь твору Мюррея Лейнстера 1934 року „Sidewise In Time”

У підрозділі 1.3. „Феномен альтернативної історії у сфері наукових досліджень” простежено та систематизовано розвиток наукових поглядів у різних галузях науки щодо альтернативності історичного розвитку. У 1849 році англійський літературний критик і письменник Ісаак Дизраель видає збірку оповідань „Of a History of Events Which Have Not Happened” („Про історію подій, які ніколи не відбулися”). Саме він уперше використав дефініцію „альтернативний світ” у своїй праці „The Curiosities of Literature”. Проте перше повноцінне дослідження з альтернативної історії здійснив відомий британський історик Джордж Тревельян. у роботі „Якби Наполеон виграв битву під Ватерлоо”, але на той час ця праця, на жаль, не привернула особливої уваги. Зовсім по-іншому були сприйняті статті ще одного британця, сера Арнольда Тойнбі, – „Якби Олександр не помер тоді...”, „Якби Філіпп і Атраксеркс уціліли”. Цими працями А. Тойнбі започаткував новий напрям у науці – альтернативну історію. У 1931 році англієць Дж. Скуайр у Нью-Йорку також видав збірку науково-популярних есе „Якщо б це все-таки сталося”. Фактично своїми працями Тревельян, Тойнбі та збірник Скуайра заклали підвалини історичної альтернативістики в науці.

Прорив у становленні альтернативної історії як науки відбувся завдяки праці американського економіста Роберта Фогеля „Railroads and American Economic Growth: Essays in Econometric History” („Залізниця й економічне зростання Америки: нариси з економічної історії”). У цій праці автор за допомогою економетричного інструментарію побудував так звану контрафактичну модель – гіпотетично ймовірний варіант розвитку економіки Сполучених Штатів, за якого основним засобом пересування американськими просторами залишилися б диліжанси й пароплави. Через десять років, у 1974 році, Р. Фогель видає ще одну свою працю „Time on the Cross: The Economic of American Negro Slavery. 2 volumes” („Час на хресті. Економіка американського рабовласництва”). У цій книзі автор переконливо доводив, що в середині XIX століття з економічного погляду рабство себе ще не пережило, як це вважали.

Значний вплив щодо визнання альтернативної історії науковим напрямом не лише історичного, економічного, соціального, політичного, а й літературознавчого аналізу стала праця бельгійського вченого Іллі Пригожина „Кінець невизначеності. Час, хаос і нові закони природи”.

На розвиток альтернативної історії у сфері досліджень значний вплив мали погляди О. Князевої, С. Курдюнова, І. Стенгера, К. Хвостова, Ф. Броделя, Л. Хут, Ю. Лотмана, М. Гефтера, А. Гуревича, Н. Ейдельмана, Е. Дуршміда, К. Максї, Д. Норта, В. Нехамкіна, О. Бочарова, І. Бестужева-Лади, С. Бережної та ін.

Розвиток альтернативної історії в філософії, синергетиці, історіографії,

соціології та інших науках позначився і на розвитку дослідження альтернативістики у художньому дискурсі. В українському літературознавстві щодо альтернативної історії на увагу заслуговує кандидатська дисертація З. Шевчук „Засоби моделювання історії в постмодерній українській прозі” (2006), другий розділ якої присвячено альтернативній історії як одній з форм моделювання історії в художній літературі. За допомогою поняття „ризомат” Н. Ткаченко у своїй статті „Історія в умовному способі: досвід альтернативної історії” (2014) робить спробу розкрити механізм альтернативно-історичного конструювання. На окрему увагу заслуговує стаття О. Бровко „Альтернативні художні версії минулого в літературі сьогодення: спроба типологізації” (2014), у якій типологізовано альтернативні художні версії минулого в сучасній літературі. Спробу розглянути причини активізації альтернативної історії в постмодерністському мистецтві та варіанти її функціонування робить О. Мохначева у своїй розвідці „Альтернативная история” как фактор жанровой трансформации современного романа” (2015). Але зазначені вище наукові розвідки не дають теоретичної повноти та вичерпаності художньої альтернативістики.

Підрозділ 1.4. *„Онтологія альтернативної історії: концепція безлічі логічно можливих світів”*. Для теоретичного обґрунтування онтології альтернативної історії в новітньому літературному процесі беремо за основу логіко-семантичне поняття можливого світу. Залучення логіки до принципів створення художніх творів у душі альтернативістики зумовлено двома чинниками. По-перше, ми вважаємо, що альтернативна література – це література інтелектуальна, бо в таких творах акцент робиться саме на інтелект. По-друге, необхідно зазначити, що специфіка художньої альтернативістики полягає у тому, що вона однаково впливає і на інтелект, і на емоції, досліджуючи різноманітні варіанти можливого розвитку подій. Дійсно, важливою рисою будь-якого альтернативно-історичного твору є уявна перебудова різних фактів, подій чи явищ. Тому таким творам завжди властива певна модальність, зокрема: необхідність – бажання, можливість – неможливість описуваних варіантів, що виступають конструкціями умовного способу, відтворення особливого, “подумки відчутного” світу. Так, для Я. Хінтіккі у його філософських дослідженнях можливий світ виступає як логіко-семантична основа. У художній альтернативістиці можливий світ знаходить себе в поетично-образному втіленні. Уважаємо, що світ альтернативно-історичного твору – це не розповідь про минуле чи майбутнє, це моделювання різних імовірно можливих варіантів у межах різних часопросторів, які виключають один одного. Другим складником опозиції поняття „можливий світ” є поняття „дійсний світ”, тобто світ реального історичного розвитку, той, у якому знаходимося ми. Коли в альтернативно-історичному творі категорія дійсного світу ніяк не виявляє себе, реципієнт однаково відчуває його присутність. Якби альтернативно-історичні події не було зображено у творі, читачі завжди подумки будуть порівнювати можливий художній світ із дійсним, який реально існує в часі та просторі.

Другий розділ **„Теоретичні засади альтернативно-історичної літератури”** присвячено виведенню формули альтернативно-історичних творів, класифікації художньої альтернативістики, дослідженню специфіки сюжетотворення та

моделювання альтернативно-історичних творів, генологічній ідентифікації альтернативної історії в новітньому літературному процесі.

У підрозділі 2.1. „*Формула альтернативно-історичних творів*” було виведено формулу моделювання альтернативного варіанта розвитку історичних подій. Ця формула містить три основних компоненти: Поточна Реальність (історія може постати в минулому або теперішньому часі) – точка біфуркації – Альтернативна Реальність (найчастіше історія постає в теперішньому та/або майбутньому часі, рідше – минулому). Ця формула обумовлює композицію альтернативно-історичних творів. Складники формули, як правило, пов’язані причинно-наслідковими зв’язками. Але сюжет альтернативно-історичного твору може й не мати причинно-наслідкових зв’язків, а базуватися цілком на концепції випадковості. Посередником між Поточною Реальністю й Альтернативною Реальністю у художній альтернативістичі виступає точка біфуркації. Зазначену нами формулу альтернативно-історичної літератури проілюстровано на прикладі твору С. Анісімова „Варіант «Біс»”. Зовсім необов’язково в альтернативно-історичному творі точкою біфуркації буде всім відома дата. У багатьох гарно відпрацьованих альтісторичних сценаріях зовсім не просто відразу віднайти розвилку. У таких творах письменники не використовують якийсь певний рік чи символічну дату, а навпаки, начебто нарощують незначними флуктаціями, тобто відхиленнями, події, які, за умови їхньої систематизації, дають читачам змогу побачити розходження між альтернативним та реальним світами.

Підрозділ 2.2. „*Типи й різновиди моделювання альтісторичних сценаріїв*” присвячено розробці класифікації творів, що входять у проблемне поле дисертації. Ми виділяємо два типи альтернативної історії в літературному процесі з погляду на принцип сюжетотворення: *справжня альтернативна історія* та *псевдоальтернативна історія*. Справжня альтернативна історія – це такий тип художньої альтернативістики, сюжет якої змодельовано згідно з законами формальної логіки та фізичного світу. Прикладами справжньої альтернативної історії можна вважати твори В. Кожелянка “Дефіляда в Москві”, М. Лернера “Мусульманська Русь”, С. Анісімова “Варіант “Біс”, цикл Г. Тертлдава “Велика війна”. Справжню альтернативну історію у художній літературі ми поділяємо на два види: реалістичну (Г. Тертлдав “Велика війна”) та довільну (Г. Тарасюк “Цінь Хуань Гонь”).

Псевдоальтернативна історія – тип художньої альтернативістики, сюжет якої побудовано на зміні історії внаслідок втручання надприродного, фантастичного, нереального. Це можуть бути прибульці з інших планет або прибульці з майбутнього (відносно подій у творі), мандрівники в часі тощо. Прикладом цього типу альтернативної історії є твори Стівена Кінга “11/22/63”, О. Курильова “Убити фюрера”. У цих творах головні герої потрапляють у минуле за допомогою часового порталу.

У підрозділі 2.3. „*Специфіка сюжетотворення альтернативно-історичних творів*” досліджено рівні та способи побудови альтісторичних сюжетів у художній літературі, а також проаналізовано феномен симулякризації як один із головних

принципів сюжетотворення альтернативно-історичної літератури.

Ми виокремили два рівні побудови альтернативно-історичних сценаріїв: *подієвий* та *особистісний*. На подієвому рівні сюжет альтісторичного твору побудовано на зміні певної історичної події. Особистісний рівень припускає зміни стосовно якоїсь історичної особи, яка мала чи могла б мати вплив на хід історичного процесу. На *подієвому* рівні виділено такі способи моделювання ймовірно можливих сценаріїв історичного розвитку: видалення історичної події (О. Курильов „Убити фюрера”), уведення нової події в історичний процес (М. Лернер „Мусульманська Русь”), зміна результату події, що мала місце в Поточній Реальності (В. Кожелянко „Дефіляда в Москві”, Джеймс Морроу „Пліт «Титаніка»”), зміна окремих складників події (С. Анісімов „Варіант «Біс»”), зміна часових меж події (Г. Тарасюк „Цінь Хуань Гонь”). На *особистісному* рівні побудови альтісторичних творів доцільно виділити такі способи їхнього досягнення: продовження буття історичної особи, яка мала місце в Поточній Реальності (С. Кінг „11/22/63”), видалення реально існуючої історичної особи з альтернативного світу (О. Курильов „Убити фюрера”), переміщення історичної особи з Поточного часопростору до Альтернативного (М. Первухін „Друге життя Наполеона”), надання історичній особі інших, ірреальних дій (В. Кожелянко „Дефіляда в Москві”). Для побудови альтернативно-історичного сюжету на особистісному чи подієвому рівнях письменник може послуговуватися і одним із будь-яких способів досягнення задуманого, і використовувати їх комбіновано.

Інформатизація суспільства та прагнення створити віртуальний світ, у якому відсутні будь-які цінності, зміна парадигми комунікації та можливість підміни реальності гіперреальністю, суттєвий вплив глобалізації на всі без винятку сфери життя призводять до симулякризації навколишньої дійсності. Поточна Реальність замінюється на Реальність, сповнену симулякрами. Останні також безпосередньо вплинули на постмодерністичні твори як зарубіжних, так і вітчизняних письменників. Процес симулякризації вважаємо одним із головних принципів сюжетотворення альтернативно-історичних творів у новітньому літературному процесі. Письменники послуговуються різними симулякрами, зважаючи на природу й характер останніх. Мета принципу симулякризації в альтернативно-історичних творах, яку мають усі митці, полягає в утвердженні в читацькій свідомості думки про правдивість, реальність та непідробність описуваних у творі подій. Процес симулякризації, який набуває дедалі більшої популярності в постмодерній літературі, призвів до того, що з'явилися альтернативно-історичні твори, у яких письменники послуговуються природою симулякрів не тільки всередині самого сюжету, а й обрамлюють суцільним симулякром ззовні його композицію (Джеймс Морроу „Пліт «Титаніка»”, Пол Дж. Макоулі „Дуже британська історія”). Виходить такий собі симулякр у симулякрі.

У підрозділі 2.4. „Категорія художнього та історичного часу в альтернативістиці”, досліджуючи сучасні альтернативно-історичні твори, ми спостерігаємо присутність двох часів: *художнього часу* (він створений автором та є суб'єктивним, екзистенційним) та *часу історичного* (час історичного процесу

людства; цей час намагається набути ознак об'єктивності). Історичний час може бути представлений двома різновидами. Перший – це історичний час, який є безпосереднім та наявним складником художнього твору. Прикладами цього різновиду є історичні дати та події Поточної Реальності, які автор вводить до свого альтернативного варіанту художньої історії. Так, у творі Стівена Кінга “11/22/63” найяскравішим прикладом представлення історичного часу є дата 22 листопада 1963 року, навколо якої автор вибудовує головну сюжетну лінію вірогідності існування альтернативно-історичного розвитку подій. Другим різновидом історичного часу в художній альтернативістиці є час опосередкований, підсвідомий. Категорія цього різновиду історичного часу міститься у підсвідомості людини. На рівні підсвідомості реципієнт постійно буде порівнювати часові відмінності будь-яких історичних подій, що відбулися у Поточній Реальності, і подій, що відбулися в Альтернативній Реальності.

Залежно від того, який саме вимір часу моделює письменник у художньому творі, ми виділяємо три різновиди часу в альтернативно-історичній літературі: *ретроальтернативний, власне альтернативний та прогностичний* (або перспективно-альтернативний) часи. Ретроальтернативний час – це художній час альтернативно-історичного твору, у якому зображено вірогідно-можливий альтернативний варіант історичного розвитку нашого минулого відносно часу створення твору письменником. Власне альтернативний час – це час творів художньої альтернативістики, у межах якого зображено події, що мають неопосередковане відношення до подій сьогодення. Прогностичний, або перспективно-альтернативний час, – це художній час, у межах якого моделюються альтернативно-історичні події майбутнього відносно того відрізка часу, протягом якого було створено письменником вірогідний варіант історичного розвитку.

Підрозділ 2.5. „Генологічна ідентифікація альтернативної історії в новітньому літературному процесі” присвячено вирішенню проблеми жанрової належності сучасних творів альтернативно-історичної спрямованості.

Зроблено генологічну ідентифікацію альтернативної історії в новітньому літературному процесі, результатом якої постало твердження, що альтернативна історія – це міждисциплінарне та метажанрове утворення. Альтернативна історія не має родової належності, оскільки її художні твори є представниками всієї структури родів літератури. Епос та драма в альтернативній літературі широко представлені жанровими різновидами: роман (Стівен Кінг “11/22/63”, Кім Стенлі Робінсон “Роки рису та солі”, Василь Кожелянко “Дефіляда в Москві”), оповідання (Джеймс Морроу “Пліт “Титаніка”, Велимир Чугус Казимир “Певне судження про Візантію”), новела (Стівен Бакстер “Анафема Дарвіну”), художня біографія (Володимир Єшкілев “Усі кути трикутника” (у творі зображено альтернативну біографію Григорія Сковороди), Ж. Ешноз “Блискавки” (автор хотів написати біографію Ніколи Тесли, але письменник занадто далеко відійшов від біографічних відомостей, що врешті-решт дав своєму герою інше ім'я)), епопея (Гаррі Терлдав “Велика війна”), трагікомедія (Галина Тарасюк “Цінь Хуань Гонь”) тощо. Останнім часом з'являються твори альтернативної історії, підґрунтям для яких стає міф. Це пояснюється тим, що для

альтернативної інтерпретації історії значні можливості має інформаційний архетип. Так, у дусі альтернативної інтерпретації міфу про Троянську війну створено трилогію британського письменника Д. Геммела “Троя”, що побачила світ протягом 2005 – 2007 років. Меншою популярністю в альтернативній історії користується ліричний рід літератури.

На нашу думку, для альтернативної історії як метажанру характерні:

1) синтетичність (альтернативна історія реалізується у творах різних видів мистецтва (театр, кіно), переходить в Інтернет (блоги, форуми);

2) міждисциплінарність (альтернативна історія має тісний зв’язок із такими науками, як історія, філософія, соціологія, психологія, послуговується досягненнями джерелознавства, економіки, фізики, синергетики тощо);

3) значний когнітивний обсяг (оскільки альтернативна історія поєднує у своїй структурі всі роди літератури, вона охоплює значний історичний матеріал та велику кількість літературних явищ);

4) циклічність (наявність циклів альтернативно-історичних творів, присвячених висвітленню історичного розвитку цілих країн протягом не одного століття);

5) своєрідність структури (в основі структури альтернативно-історичних творів лежить умовна конструкція “а що, якби”).

Для розробки методології дослідження альтернативної історії пропонуємо враховувати такі аспекти: інтердисциплінарність, синергетичний підхід, метажанрову природу альтернативної історії, логіко-семантичне поняття можливого світу, ризоматичний характер альтернативної історії, нелінійність історичного розвитку.

У третьому розділі **„Альтернативно-історична література крізь призму філософського осмислення”** альтернативно-історичні твори новітнього літературного процесу проаналізовано за допомогою філософського аналізу.

У підрозділі 3.1. *„Роль категорії «історична випадковість» у художній альтернативістиці”* висвітлено розуміння поняття „історична випадковість”, розглянуто діалектику історичної випадковості та історичної закономірності в альтернативно-історичних творах, проаналізовано феномен особистості як суб’єктивний чинник в історичній випадковості.

Ми виокремили кілька основних типів розуміння категорії „історична випадковість” в альтернативно-історичних творах. Перший тип – той, за якого будь-які історичні випадковості обов’язково призведуть до неминучої біфуркації. Причому історичні випадковості тут підкорено історичним закономірностям. Яскравим прикладом такого розуміння є твір Стівена Кінга „11/22/63”: скільки б разів головний герой Джейк Еппінг (він сам постає як історична випадковість щодо сучасності минулого) не намагався вплинути на хід історичних подій, це обов’язково призводило до неминучої біфуркації. Наслідки останньої в подальшому підкорювалися історичній закономірності. Другий тип базується на ключових моментах непередбачуваної випадковості, котра дає розвиток подальшим історичним явищам, які можна передбачити лише до наступної флуктації,

відхилення. Тут закономірності підкорено історичним випадковостям; останні виступають у ролі незначної події, що призводить до значних наслідків. Цей тип історичної випадковості в альтісторичній літературі ілюструє твір О. Курильова „Убити фюрера”, коли незначна подія (кортеж ерцгерцога Франца Фердинанда та його дружини герцогині Софії Гогенберг проїхав вулицями Сараєва 28 червня 1914 року без будь-яких пригод, і вони залишилися живими) призвела до значних наслідків, що стосувалися всього світу (Перша світова війна не відбулася). Можна виокремити ще один тип розуміння історичної випадковості, що базується цілком на суб’єктивному чиннику впорядкування хаотичних явищ. Так, сербський письменник Велимир Чугус Казимир в оповіданні „Певне судження про Візантію” пропонує суб’єктивну версію альтернативної історії Візантійської імперії, що змодельована фрагментарно та хаотично.

Розгляд однієї й тієї самої історичної події з погляду різних систем породжує діалектику категорій „історичної випадковості” та „історичної закономірності”. Часто в одному творі подія для різних літературних персонажів може мати характер випадковості та закономірності одночасно. Зауважимо, що перехід випадковості в Поточній Реальності в закономірність Альтернативної Реальності несе на собі відбиток бажаного явища як виразника масової свідомості. Це й виправдовує письменника, який на папері переписує історичні події. У художній альтернативістиці випадкове виникнення історичного явища, удосконалюючись, закономірно переходить у сферу бажаного, яке завдяки стійкості набуває рис очікуваності. Відтак історична випадковість в альтернативному моделюванні є необхідною та неминучою. У подальшому, зважаючи на зміни історичних умов, необхідність може втратити свою неминучість, поступово повертаючись до первинної форми випадковості. Отже, шляхи взаємоперетворень очікуваності та випадковості полягають у тому, що неіснуюче, випадкове в Альтернативній Реальності, розвиваючись за допомогою письменницької уяви, переходить у бажане та необхідне. Останні, своєю чергою, розвиваючись, можуть перейти у випадкове. Дослідження альтернативно-історичних творів і зарубіжних письменників, і вітчизняних підтверджує, що змодельованому історичному процесу притаманне діалектичне взаємопроникнення закономірності та випадковості: вони поєднані в кожному історичному явищі чи кожному історичному феномені. Те, що на одному рівні розвитку, в одній системі відносин постає як явище випадкове, водночас на іншому рівні історичного процесу, в іншій системі відносин – як закономірне. Події, випадкові в одному відношенні, є закономірними в іншому.

Письменники-альтернативники у своїх творах намагаються показати, наскільки історична випадковість чи історична закономірність залежать від діяльності особистості. Послугуючись умовним способом моделювання альтернативно-історичних сюжетів, вони показують роль людини та її вплив на різноманітні біфуркації та їхні наслідки.

У підрозділі 3.2. „Ризома – основа світоглядної філософії альтісторичних творів” проаналізовано філософський механізм конструювання альтернативно-історичних творів у новітньому літературному процесі, що розкривається через

категорію „ризомат”. Ризома в постмодерністській філософії порушує традиційні уявлення про структуру як стабільно визначену та семантично центровану. Характер ризоматичності категорично заперечує лінійні структури, що спираються на осьову орієнтацію. Ризома як організаційна модель знаходить своє застосування у постмодерністській текстології, зокрема під час конструювання альтернативно-історичних творів. Розглядаючи альтернативну історію в новітньому літературному процесі, ми маємо справу із множинною „мапою альтернатив”, з безліччю ймовірно можливих сценаріїв. Відтак основою світобудови філософії альтернативної історії є ризома. Саме вона дозволяє альтернативно-історичним сценаріям розвиватися в будь-якому напрямі, набувати ознак дискретності, приєднуватися до якого-небудь іншого відрізка, утворюючи нове „плато”. Ризома є тим рушієм у художній літературі, який дозволяє авторському твору стати конструкцією з прихованих та явних цитат.

У **Висновках** узагальнено основні положення та результати дослідження:

1. Природа альтернативної історії є міждисциплінарною. Понятійно-категоріальний апарат альтернативної історії постав завдяки усвідомленню цього поняття в різних галузях знання. Своїми працями А. Тойнбі започаткував новий методологічний напрям в історії – альтернативну історію. Контрафактичну модель розвитку економіки США запропонував Р. Фогель. У галузі хімічної фізики І. Пригожин розробив ідею нелінійності розвитку, яка слугує базовою концепцією альтернативності історичного розвитку. Згідно з ідеями синергетики, історичний процес постає як хаотичний та нестійкий. Поняття біфуркації, яке ми використовуємо на позначення точки розгалуження між Поточною та Альтернативною реальностями, взято з надбань синергетики та математики. Філософи й соціологи також займаються вивченням альтернативної історії та впливом її усвідомлення на людську свідомість.

У літературознавстві поняття альтернативної історії з’являється завдяки усвідомленню фікціональної історії, історіографічної металітератури та метаісторичного роману. *Альтернативно-історичні твори* – це художні твори, у яких зображено ймовірно можливий за певних причин, відмінний від того, що мав місце в реальному часі й просторі, сценарій історичного розвитку минулого. Обов’язковою умовою для цих творів є збіг історичних подій до певного ключового моменту в розвитку людства і в альтернативній історії, і в історії, яку прийнято вважати такою, що відбулася насправді.

Для теоретичного обґрунтування онтології альтернативної історії в новітньому літературному процесі взято за основу логіко-семантичне поняття можливого світу.

2. *Формула* моделювання альтернативно-історичних творів містить три основних компоненти: *Поточна Реальність* (історія може постати в минулому або теперішньому часі) – *точка біфуркації* – *Альтернативна Реальність* (найчастіше історія постає в теперішньому та/або майбутньому часі, рідше – минулому). Ця формула обумовлює композицію альтернативно-історичних творів.

Було визначено, що в художніх творах альтернативної історії існують два типи

біфуркаційних точок: *чітка біфуркація* – розвилкою є точна дата, яка стала ключовою, інколи навіть символічною, в історичному розвитку людства (найчастіше така біфуркація має об'єктивне підґрунтя для реалізації ймовірно можливих сценаріїв); і *розмита біфуркація* – точно визначена дата відсутня або їх декілька, незначні події нанизуються одна на одну (найчастіше можна визначити ключовий вузол розходження серед декількох незначних; має суб'єктивне підґрунтя, що базується на авторській свідомості).

Протягом дослідження було виділено два типи альтернативної історії в літературному процесі, зважаючи на принцип сюжетотворення: *справжня альтернативна історія* та *псевдоальтернативна історія*. Справжня альтернативна історія – це такий тип художньої альтернативістики, сюжет якої змодельовано згідно з законами формальної логіки та фізичного світу. Біфуркація в таких творах відбувається через дії реальної особи або через історичну подію, що пішла іншим шляхом.

До типу справжньої альтернативної історії також можна віднести твори, де діє не справжня особа, а вигадана автором, яка не мала об'єктивних причин для неіснування в реальному житті. Справжню альтернативну історію у художній літературі ми поділяємо на два види: *реалістичну* та *довільну*. Такий підхід зумовлений критерієм логічності альтернативного моделювання. У реалістичній альтернативній історії Поточна та Альтернативна Реальності пов'язані причинно-наслідковими зв'язками. Сюжет твору побудовано на перевазі історичної реальності, а не авторської вигадки. Підґрунтям для створення довільної альтернативної історії є авторська суб'єктивність.

Псевдоальтернативна історія – тип художньої альтернативістики, сюжет якої побудовано на зміні історії внаслідок втручання надприродного, фантастичного, нереального. Це можуть бути прибульці з інших планет або з майбутнього (відносно подій у творі), мандрівники в часі тощо. Спільна ознака псевдоальтернативних та чисто альтернативних творів – однакове, точніше, одне й те саме минуле і в Поточній Реальності, і в Альтернативній Реальності до точки дивергенції. Різниця між ними проходить на рівні зображення способів досягнення зміни в певний історичний момент минулого.

3. Спираючись на аналіз альтісторичних творів і зарубіжних, і вітчизняних письменників, виділено два рівні побудови вірогідних сценаріїв: *подієвий* та *особистісний*. На подієвому рівні сюжет альтернативно-історичного твору побудовано на зміні якоїсь історичної події. Особистісний рівень припускає зміни стосовно якоїсь історичної особи, яка мала чи могла б мати вплив на хід історичного процесу. На подієвому рівні виділено такі способи моделювання імовірно можливих сценаріїв історичного розвитку: видалення історичної події, введення нової події до історичного процесу, зміна результату події, що мала місце в Поточній Реальності, зміна окремих складників події, зміна часових меж події. На рівні особистісному виділяємо такі способи моделювання: продовження буття історичної особи, яка мала місце в Поточній Реальності, видалення реальної історичної особи з альтернативного світу, переміщення історичної особи з Поточного часопростору до

Альтернативного, надання історичній особі інших, ірреальних дій.

Письменники-постмодерністи використовують феномен симулякра як один із головних принципів сюжетотворення альтернативно-історичних творів. Найпростішими є симулякри простого відображення дійсності. Автори альтернативно-історичних творів часто вдаються до цих симулякрів для зображення образу минулого, зокрема того відрізка часопростору Поточної Реальності, який у творі збігається з Альтернативною Реальністю. Документи, які вводять письменники-альтернативники, за своєю фактурою є симулякрами. Такі симулякри використовують для маскування відсутності дійсності. Для утвердження в читацькій свідомості думки про правдивість та реальність описуваних у творі подій письменники послуговуються симулякрами вдаваної дійсності. Ще однією групою, яку використовують письменники-альтернативники, є симулякри спотвореної дійсності. Їхня мета – зобразити негативні наслідки, до яких призвела зміна в історичній біфуркації. Використовуючи симулякри, які не мають жодного відношення до Поточної Реальності, письменники мають на меті формування в реципієнтів відчуття можливої реальності в альтернативному варіанті розвитку певних історичних подій.

4. Категорію часу в альтернативно-історичних творах постає у двох іпостасях: час історичний (час історичного процесу людства, він об'єктивний за своєю суттю) і час художній (він створений автором та є суб'єктивним, екзистенційним). Своєю чергою художній час поділено на три різновиди: ретроальтернативний, власне альтернативний та прогностичний (або перспективно-альтернативний) часи. За основу такої класифікації взято світоглядну модель поділу часу на три виміри: минуле, теперішнє й майбутнє. До ознак, що характеризують художній час в альтернативно-історичних творах, належать: категорія конкретності/абстрактності, категорія суб'єктивності/об'єктивності, та дискретність.

5. Альтернативна історія – це міждисциплінарне та метажанрове утворення. Альтернативна історія не має родової належності, оскільки її художні твори є представниками всієї структури родів літератури. Епос та драма в альтернативній літературі широко представлені жанровими різновидами: роман, оповідання, новела, художня біографія, епопея, міф, трагікомедія тощо. Меншою популярністю в альтернативній історії користується ліричний рід літератури.

На міждисциплінарність альтернативної історії вказує її тісний зв'язок із такими науками, як історія, філософія, соціологія, психологія, економіка, фізика, синергетика тощо. Для дослідження альтернативності історичного розвитку науковці не можуть послуговуватися теоретичним та методологічним інструментарієм однієї науки чи одного виду мистецтва. Методологія дослідження альтернативної історії стоїть на перетині історичної науки, літературознавства та філософії історії.

6. Письменники часто будують історичну біфуркацію у своїх творах, спираючись саме на категорію історичної випадковості. Виокремлено два основних типи розуміння категорії “історична випадковість” в альтернативно-історичних творах. Перший тип – той, за якого будь-які історичні випадковості обов'язково призведуть до неминучої біфуркації, причому історичні випадковості тут підкорено

історичним закономірностям. Другий тип базується на ключових моментах непередбачуваної випадковості, котра дає розвиток подальшим історичним явищам, які можна передбачити лише до наступної флуктації, відхилення. Тут закономірності підкорено історичним випадковостям; останні виступають у ролі незначної події, що призводить до значних наслідків. Розгляд однієї й тієї самої історичної події з погляду різних систем породжує діалектику категорій “історична випадковість” та “історична закономірність”. Часто в одному творі подія для різних літературних персонажів може мати характер випадковості та закономірності одночасно.

Дослідження альтернативно-історичних творів і зарубіжних, і вітчизняних письменників підтверджує, що змодельованому історичному процесу притаманне діалектичне взаємопроникнення закономірності та випадковості: вони поєднані в кожному історичному явищі чи кожному історичному феномені. Те, що на одному рівні розвитку, в одній системі відносин постає як явище випадкове, водночас на іншому рівні історичного процесу, в іншій системі відносин виступає як закономірне. Події, випадкові в одному відношенні, виступають закономірними в іншому.

Одним із суб’єктивних чинників історичної випадковості в художній альтернативістиці є феномен особистості. Унаслідок діяльності чи, навпаки, бездіяльності особистості історичні випадковості відіграють важливу роль у системі історичного процесу. Свобода волі є принциповою для вибору, вибір є принциповим чинником у діяльності особистості. Письменники-альтернативники у своїх творах показують, що на вибір особистості впливають різні мотиви та швидкість прийняття рішень. На випадковості в історичному процесі мають вплив не тільки політичні лідери, військові полководці чи суспільні месії, але й так звані люди “другого плану”. Суспільство, яке складається з особистостей, постійно опиняється перед вибором альтернатив, що спричиняє історичний розвиток. Альтернативність розвитку подій можлива лише за наявності свободи волі.

Філософський механізм конструювання альтернативно-історичних творів у новітньому літературному процесі розкривається через категорію “ризомат”. Розглядаючи альтернативну історію в новітньому літературному процесі, ми маємо справу з множинною “мапою альтернатив”, із безліччю ймовірно можливих сценаріїв. Відтак основою світобудови філософії альтернативної історії є ризомат. Саме вона дозволяє альтернативно-історичним сценаріям розвиватися в будь-якому напрямку, набувати ознак дискретності, приєднуватися до якого-небудь іншого відрізка, утворюючи нове “плато”. Ризомат є тим рушієм у художній літературі, який дозволяє авторському твору стати конструкцією з прихованих та явних цитат.

Аналіз зарубіжних та вітчизняних альтернативно-історичних творів новітнього літературного процесу показав, що тенденція зацікавленості до альтернативно-історичного моделювання в художній літературі сьогодення зростає. Художня альтернативістика у XXI столітті стає одним із найперспективніших різновидів літератури щодо можливостей свого подальшого жанрового розвитку, розширення тематики та вдосконалення засобів сюжетотворення.

Чимало дотичних питань лишаються відкритими, наприклад зв’язок художньої

альтернативістики з іншими концептуальними проблемами сучасного мистецтва. Поглибленого теоретичного вивчення потребує методологічний інструментарій дослідження альтернативно-історичних творів, включно з детальнішим аналізом творів сучасної літератури з огляду на виокремлені типи моделювання.

Основні положення дисертації викладено в публікаціях:

1. Симулякризація як один з головних принципів сюжетотворення альтернативно-історичних сценаріїв // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – Вип. 11. – С. 194 – 200.
2. Класифікація альтісторичних творів у новітньому літературному процесі // Молодий вчений. – Херсон : Вид. дім „Гельветика”, 2015. – № 2 (17). – Ч. V. – С. 95 – 99.
3. Симулякризація в альтісторичному творі В. Кожелянка „Дефіляда в Москві” як вияв глобалізаційних процесів у літературі // Літературний процес: методологія, імена, тенденції : зб. наук. пр. (філологічні науки). – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – № 5. – С. 29 – 32.
4. Українська історія в романі Г. Тарасюк „Цінь Хуань гонь”: альтернативи минулого і майбутнього // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2014. – № 1(284). – С. 89 – 96.
5. Альтернативне моделювання історії в романі В. Кожелянка „Дефіляда в Москві” // Проблеми сучасного літературознавства : зб. наук. пр. – О. : „Астропринт”. – 2014. – Вип. 19. – С. 284 – 292.
6. Ретроальтернативне моделювання історії в романі С. Анісімова „Варіант «Біс»”: причиново-наслідкові зв'язки // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту. Філологічні науки. – Запоріжжя, 2014. – № 2. – С. 199 – 206.
7. Генеза та розвиток альтернативної історії в літературному процесі // Актуальні питання сучасної філології : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 – 25 жовт. 2014 року). – Херсон : Вид. дім „Гельветика”, 2014. – С. 86 – 90.

АНОТАЦІЇ

Поліщук О. Л. Альтернативна історія в новітньому літературному процесі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури. – Чорноморський державний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2016.

На підставі аналізу художніх творів зарубіжних та вітчизняних письменників-постмодерністів з'ясовано природу альтернативно-історичних творів новітнього літературного процесу. Висвітлено онтологію, генезу та розвиток альтернативної

історії в літературному процесі та науці. Виведено формулу, за якою будуються альтернативно-історичні твори та розроблено класифікацію моделювання альтісторичних сценаріїв. Визначивши рівні та способи моделювання творів художньої альтернативістики, з'ясовано специфіку концепції сюжетотворення останніх. Одним із головних принципів сюжетотворення альтернативно-історичних творів постає феномен симулякризації. У дослідженні вивчено категорії художнього та історичного часів альтісторичних творів. Зроблено генологічну ідентифікацію альтернативної історії в новітньому літературному процесі, результатом якої постало твердження, що альтернативна історія – це міждисциплінарне та метажанрове утворення. Досліджено роль категорії „історична випадковість” у філософії художньої альтернативістики та проаналізовано ризому як основу світоглядної концепції альтернативно-історичних творів у філософії постмодернізму.

Ключові слова: альтернативно-історичні твори, моделювання, класифікація, сюжетотворення, симулякризація, ризома, метажанрове утворення.

Полищук О. Л. Альтернативная история в новейшем литературном процессе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.06 – теория литературы. – Черноморский государственный университет имени Петра Могилы. – Николаев, 2016.

На основании анализа художественных произведений зарубежных и отечественных писателей-постмодернистов выяснена природа альтернативно-исторических произведений новейшего литературного процесса. Освещена онтология, генезис и развитие альтернативной истории в литературном процессе и науке. Выведена формула, по которой строятся альтернативно-исторические произведения и разработана классификация моделирования альтісторических сценариев. Определив уровни и способы моделирования произведений художественной альтернативістики, мы выяснили специфіку сюжетообразования последних. Одним из главных принципов сюжетообразования альтернативно-исторических произведений является феномен симулякризации. В исследовании изучены категории художественного и исторического времени альтісторических произведений. Проведена генологическая идентификация альтернативной истории в новейшем литературном процессе, результатом которой стало утверждение, что альтернативная история – это междисциплинарное и метажанровое образование. Исследована роль категории „историческая случайность” в философии художественной альтернативістики и проанализирована ризома как основа мировоззренческой концепции альтернативно-исторических произведений в философии постмодернизма.

Ключевые слова: альтернативно-исторические произведения, моделирование, классификация, сюжетообразование, симулякризація, ризома, метажанровое образование.

Polishchuk Olga Leonidivna. Alternative history in modern literary process. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in philology: specialty 10.01.06 – theory of literature. – Petro Mohyla Black Sea State University in Mykolaiv. – Mykolaiv, 2016.

Alternative-historical works of modern literary process are fully analyzed in the dissertation.

On the basis of analysis of foreign and Ukrainian postmodernist writers' fiction the nature of alternative-historical works of modern literary process is explored. The author analyzes the ontology, genesis and development of alternative history in literary process and science and deduces a formula according to which alternative-historical novels are built. This formula includes 3 components: Current Reality – bifurcation point – Alternative Reality. The thesis develops classification of althistorical scenario modeling.

According to the principle of plot formation we single out two types of alternative history in literary process: sheer alternative and pseudoalternative. We divide sheer alternative into two types: realistic and free. Within the concept of plot formation of alternative-historical novels we made a conclusion that two levels of probable scenario building exist: event-trigger and personality. Distinctive features of event-trigger level are historical event removal, insertion of the new event to historical process, changing the result of current reality event, changing some components of the event, changing the time boundaries of the event. Distinctive modeling methods of the personality level are: continuation of existence of historical person, which occurred in current reality, historical person removal from the alternative world, historical person shift from current time and place to Alternative, attribution to a historical person of other unreal actions. One of the main principles of plot formation is simulacrum phenomenon. Authors of modern alternative-historical novels use such simulacra: simulacra of simple reality reflection, simulacra presented by different quasi-documents (quasi-newspapers, quasi-letters, quasi-textbooks, secret archive documents etc.), simulacra of pretended reality, simulacra of distorted reality, simulacra which don't deal with Current Reality.

The thesis examines categories of artistic and historical time in althistorical novels, which appear in 2 types: historical time (historical time of humanity process. which is objective) and artistic time (created by the author and subjective, existential). In turn artistic time we divide into 3 types: retroalternative, alternative proper and prognostic (long-term alternative) times. As a basis of this classification was taken a vision model of time division into 3 categories: past, present and future. Other indications which characterize artistic time in alternative-historical novels are: category of certainty/abstraction, category of subjectivity/objectivity and discrecity.

Cited genealogical classification of alternative history in modern literary process, the result of which became the statement that alternative history is interdisciplinary and metagenre formation. The alternative history hasn't genre membership, because its fiction becomes a representative of the whole literary genre system. The leading role of historical fortuity category is revealed. Writers often build historical bifurcation in their novels according to the category of historical fortuity. We marked out two main interpretations of the category „historical fortuity” in alternative-historical novels. The first one: any

historical chances lead to unavoidable bifurcation. Though historical chances are submitted to historical laws. The second type is based on the moments of unpredictable fortuity, which elaborates further development of historical scenes, which can be foreseen only up to the next fluctuation, divergence. Here laws are submitted to historical chances, these fortuities represent insignificant events which lead to important consequences.

The thesis analyses philosophical mechanism of alternative-historical novels building in modern literary process, which reveals through the category „rhizome”. It is the basis of the universe of alternative history philosophy. Rhizome makes possible alternative-historical scenarios develop in all directions, acquire indications of discrecity, join any other segment, forming new „plateau”. Rhizome is a mover of fiction, which allows the work to become a construction from hidden and evident quotations.

Key words: alternative-historical works, modeling, classification, plot formation, simulacra, rhizome, metagenre formation.